

VÍT HONYS

K OKOLNOSTEM LIKVIDACE KOSTELŮ A KAPLÍ SEVEROČESKÉ TĚŽBNÍ OBLASTI

Obr. 1. Košťany, okr. Teplice, bývalý hospodský sál užívaný od r. 1950 jako náhradní kaple za zbořený kostel Povýšení sv. Kříže. Foto: Vít Honys, 2017.

Téma likvidace sakrálních objektů v důsledku šíření povrchové těžby uhlí v průběhu druhé poloviny 20. století patřilo až do změny politického režimu v roce 1989 ke společensky nepohodlným či otevřeně nežádoucím. Odborná zpracování tohoto zaměření, někdy i v širších souvislostech, se tedy počala objevovat až od devadesátých let 20. století; konkrétní okolnosti zániku kostelů a některých kaplí (nejen v důsledku těžby uhlí) ve většině okresů sledované oblasti popsal několik bakalářských a diplomových prací obhájených na katedře historie UJEP v Ústí nad Labem a několik dalších odborných výstupů zpracovávajících obvykle teritorium okresů či koncipovaných monograficky.¹ Na základě již publikovaných údajů

doplněných výsledky studia dalších zpřístupněných archivních materiálů je s odstupem času možno pokusit se o následující ucelenější pohled na okolnosti tohoto neradostného fenoménu podkrušnohorského regionu. Úvodem je na místě zmínit, že ojedinělé případy ohrožení sakrálních staveb rozvojem těžby uhlí bylo možno v regionu zaznamenat již desítky let před nástupem totalitního režimu, řádově od konce 19. století. Například těžební zájmy Mostecké uhelné společnosti vedly v 90. letech 19. století k opuštění středověkého kostela sv. Prokopa poblíž Krupky.² Pro budoucí desetiletí zdánlivě inspirativní případ Zabrušan u Duchcova, kde důlní podni-

¹ MILOŠ SLÁDEK, *Značně zchátralé a zbořené kostely v Čechách*, in: *Bibliotheca Strahoviensis* 2/1996, s. 201–226; KAREL KRAUS, *Záchrana a dokumentace památek v tzv. těžební oblasti na Mostecku*, in: *Osud Mostecká, člověk a životní prostředí včera a dnes* (Libuše Pokorná, red.), Most 1996, s. 178–198; MARKÉTA LAURENČÍKOVÁ – JAN GAŽA, *Zaniklé kostely na Chomutovsku po roce 1945*, Chomutov 2001; JIŘÍ BUREŠ, *Likvidace sakrálních památek na Mostecku v letech 1945–1989*, diplomová práce, katedra historie Pedagogické fakulty UJEP v Ústí nad Labem, 2003; ADELA FALCMANOVÁ, *Osudy sakrálních památek na Ústecku po roce 1945 – likvidace kostelů v období let 1945–1989 v oblasti dnešního okresu Ústí nad Labem*, diplomová práce, katedra historie Pedagogické fakulty UJEP v Ústí nad Labem, 2002; MARTINA CHAMASOVÁ,

Likvidace sakrálních památek na Mostecku v letech 1945–1989 – město Most a Židovice, diplomová práce Pedagogické fakulty UJEP v Ústí nad Labem, 2002; VLADĚNA MARŠÁLKOVÁ, *Osudy sakrálních objektů na Teplicku po roce 1945 – likvidace kostelů a kaplí v období let 1945–1989 v oblasti dnešního okresu Teplice*, diplomová práce Pedagogické fakulty UJEP v Ústí nad Labem, 2005; JOSEF POKORÁK, *Likvidace sakrálních památek na Mostecku v letech 1945–1989*, diplomová práce Pedagogické fakulty UJEP v Ústí nad Labem, obhájena v roce 2002; MIRJAM SKOUMALOVÁ, *Zaniklá kaple Navštívení Panny Marie v Rudolicích nad Bílinou*, in: *Monumentorum Custos* 2014, s. 131–136; další monografické články téže autorky viz pozn. 13, 14.

² LUDOMÍR KOCOUREK – KVĚTOSLAVA KOCOUREKOVÁ – KAREL VILÍM, *Krupka z cínu zrozená*, Teplice 2005, s. 44.

Obr. 2. Bystřice, okr. Chomutov, kostel Narození Panny Marie od jihu. Foto: NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, neznámý autor, 1961.

katelé Baldauf a Rudolf v letech 1910–11 při celkové likvidaci a přesunu obce nahradili původní barokní kostel postavením jeho repliky na novém místě s použitím původních kamenických prvků a většiny vybavení, však již nebyl v období hlavního rozmachu povrchové těžby uhlí po druhé světové válce následován.³ Za změněných politickospolečenských poměrů upřednostňujících maximalistickou exploataci uhelných zdrojů se ostatně v kombinaci se situací v dosídlovaném pohraničí náhradní řešení podobného charakteru ani nepředpokládala. Obvyklou praxí se stal „vyššími zájmy“ odůvodněný nucený výkup kostela či kaple stojící v cestě těžebním zájmům, symbolické finanční odškodnění a likvidace. Tento zdánlivě rutinní proces však mohl být, jak se pokouší naznačit následující text opírající se o doložitelné střípky okolností z konkrétních lokalit, zajímavou výpovědí dokreslující charakter dané doby.

Z období bezprostředně poúnorové politické situace stojí za zmínku případ odškodnění novorománského kostela Povýšení sv. Kříže v Košťanech, zbudovaného dle projektu Antonína Erlera za velkých obětí místních věřících i příspěvů knížat Rohanů i Lobkoviců v letech 1859–61 a zbořeného společně s velkou částí města v rámci rozšiřování uhelné těž-

by roku 1950.⁴ Smluvně dohodnutou náhradou za zbořený kostel s farou a pozemky se totiž stal areál bývalého hostince původně patřící manželům Čackým na jižní periférii města (funkční až do 90. let 20. století), jehož sál byl adaptován pro účely kaple.⁵ Ze starého kostela však byla vyjmuta vitrajová okna a z varhan firmy Schiffner dokonce prospektové píšťaly z cínové slitiny, přestože do adaptované kaple byly nakonec umístěny jiné podobné menší varhany téže firmy. Zdálnivě dehonestující způsob náhradního řešení však nemůže zastříť skutečnost, že šlo v podstatě o poslední náhradu tohoto druhu, neboť při likvidacích kostelů dalších desetiletí se již s poskytováním náhradních bohoslužebných prostor nepočítalo (značné problémy byly spojeny i s realizací smluvně zajištěného náhradního kostela v Mostě za přesunutý děkanský chrám Nanebevzetí P. Marie).⁶

³ Blíže viz: JIŘÍ BUREŠ – LENKA HÁJKOVÁ – JAN HANZLÍK – ALENA ŘIČÁNKOVÁ – MATEJ PÁRAL – MARTA PAVLÍKOVÁ – ALENA SELLNEROVÁ, *Sakrální architektura 20. století v Ústeckém kraji*, Ústí nad Labem 2017, s. 152–154.

⁴ Státní okresní archiv (dále SOkA) Teplice, fond Obecní kronika Košťany, s. 82. Původní malebnou polohu košťanského kostela v 70. letech 19. století zachytil Ernst Gustav Doerell, blíže viz: VĚCLAV HOUFFEK – VLADIMÍR KAISER – MARTIN KOLÁŘ, *Ernst Gustav Doerell*, Ústí nad Labem, 2016, s. 106–111.

⁵ Konzistorní archiv biskupství (dále KAB) Litoměřice, sig. 3 II A 2, sloha Košťany, spisy z l. 1948–1969.

⁶ JANA ZAJONCOVÁ, *Most, moderní sídliště severočeských havířů II: Budování a dostavba nového Mostu*, in: *Zprávy památkové péče* 76, 2015/3, s. 297–298.

Obr. 3. Stránc, okr. Most, zámek, kaple, interiér, pohled ke kůru s ještě relativně zachovalým prospektem rokokového varhanního pozitivu (torzo dnes deponováno na SZ Jezeří). Část vybavení byla přenesena do kaple v Žiželicích u Žatce, kde bylo odcizeno po roce 1990. Foto: NPÚ ÚOP Ústí nad Labem, neznámý autor, 1961.

Stav většiny kostelů sledované oblasti vedle zákazu stavebních oprav v průběhu II. světové války neblaze poznamenala již poválečná výměna obyvatelstva. Noví osídlenci si zpravidla nevytvořili k těmto objektům „po Němcích“ vztah, což vedlo k úpadku jejich původního využití a posléze ponechání napospas osudu. K tomu přispěla i politická situace po únorovém převratu roku 1948, kdy zákonem č. 218/1949 o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem přešla péče o tyto objekty na nově zřízený Státní úřad pro věci církevní a po jeho zrušení na krajské a okresní církevní tajemníky příslušných národních výborů. Na další údržbě nevyužívaných kostelů pak již v atmosféře potlačování společenského vlivu církví nebýval ze strany pověřených církevních tajemníků zájem.⁷ S ohledem na nefunkčnost spolupráce s tehdy velmi politicky a organizačně okleštěnou památkovou péčí existuje navíc pro období před rokem 1958 k této tematice, okolnosti zániku některých objektů nevyjímaje, velmi málo pramenných informací. Platí to zejména pro kostely, resp. kaple venkovské, zatímco u kostelů městských, resp. i v centrech některých farností fungoval dle doložitelných svědectví minimálně do počátku 70. let 20. století ještě poměrně živý liturgický život.

⁷ Bliže viz: KRISTINA UHLÍKOVÁ, *Ochrana sakrálních památek v českých zemích v letech 1945–1958*, in: *Zprávy památkové péče* 65, 2005/4, s. 335–343.

Obr. 4. Slatinice, okr. Most, kostel sv. Šimona a Judy krátce před zbořením. Vyjádření k upuštění od památkové ochrany konstatovalo, že se jedná o poměrně hodnotnou barokní architekturu, nachází se však v hnědouhelné oblasti, kde bylo o upuštění od památkové ochrany už dříve globálně rozhodnuto. Foto: NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, Alois Machata, 1969.

Relativně nejpodrobněji jsou dokumentovány okolnosti zániku cenného barokního špitálu s centrální kaplí v osově kompozici zámecké zahrady v Duchově, nepochybně nejbolestnější obětí těžebních zájmů (jak se později ukázalo, zcela neopodstatněné) tohoto období v roce 1958.⁸ Byl to paradoxně rok schválení prvního československého zákona o kulturních památkách. Ten mimo jiné umožnil i vznik první odborné, byť špatně personálně i materiálně vybavené krajské organizace státní památkové péče (dále KSSPPOP), která se musela potýkat také s problémy záchrany alespoň vyjímatečných prvků kostelů a kaplí, které šíření povrchové těžby předurčilo k likvidaci. Při terénních výjezdech její pracovníci často nalézali interiéry těchto objektů již vykradené a zdevastované, jako např. před r. 1960 kostel sv. Vavřince v Českém Újezdě u Ústí

⁸ MARIAN HOCHEL, *Ve věci „hospital, Duchcov, důvěrné“*, in: *Monumentorum Custos* 2011, s. 45–60; TÝŽ, *Jak se zachraňují fresky: Hledání identity špitální fresky V. V. Reinerova v Duchcově*, in: *Monumentorum Custos* 2012, s. 35–48; TÝŽ, *Valdštejnský špitál, Reinerova freska Nanebevzetí Panny Marie. Obrazy a dokumenty*, Opava, 2014.

nad Labem (zbořený v 60. letech 20. stol.).⁹ Likvidace církevních objektů v těžební oblasti se týkala až na malé výjimky objektů ve vlastnictví římskokatolické církve. Likvidační proces zahrnoval v první řadě vykoupení Severočeskými hnědohuhelnými doly za úředně stanovený finanční odhad. Odhadní částka však odpovídala účelové stavbě, nikoliv umělecko-historické hodnotě; odmítavý postoj biskupské konzistoře v Litoměřicích k takto nízkému ohodnocení býval rozporován námitkou, že finanční kvóty pro objekty tohoto charakteru úředně neexistují, byť jistého navýšení původní částky obvykle dosaženo bylo. U objektů památkově chráněných k tomu přistupovala žádost o sejmutí památkové ochrany z objektu, které přes občasné námitky ze strany odborné organizace státní památkové péče bývalo s ohledem na nadřazenost těžebních zájmů vyhověno s podmínkou vyhotovení zaměření a fotodokumentace objektu, provedení archeologického průzkumu a zajištění přemístění hodnotných prvků vybavení či výzdoby. Naplnění těchto podmínek bylo nutno se někdy dožadovat opakovanými urgencemi. Následovalo vydání demoličního výměru, přičemž příslušný farní úřad současně či s předstihem řešil vystěhování a deponování nebo nové umístění jeho mobiliáře – v případě památkově chráněného vybavení ve spolupráci či po dohodě s památkovými orgány. Zde je na místě podotknout, že v případě tzv. movitých památek byla v duchu tehdejší praxe a s přihlédnutím k plánům demolice úměrně šíření povrchové těžby v budoucnu v daném regionu památková ochrana uplatňována bohužel velmi selektivně. Z období závěru padesátých let 20. století zasluhuje zmínku osvícený přístup duchovního správce z Ervěnic na Mostecku, který po uzavření zdejšího pozdně barokního kostela sv. Jakuba v důsledku postupné likvidace celého městečka od roku 1958 usiloval o to, aby soubor vystěhovaného zařízení kostela nebyl rozdělen rozmístěním do více objektů, ale zůstal zachován jako celek přemístěním do kostela v Malém Březně (názor tohoto druhu nebyl obvyklý ani v pozdějším období).¹⁰ Rychlý nárůst demoličních záměrů postupně stavěl příslušné farní úřady, ale i památkové pracovníky do vypjatých situací ohledně zajišťování transferů, depozitních prostor a změn v evidenci. Jen v případě výše zmíněného vybavení kostela v Ervěnicích transfer přesáhl deset plně naložených nákladních aut, která v době plánovitého socialistického hospodářství upřednostňující jejich využití pro účely socialistické výstavby a průmyslu vůbec nebylo jednoduché zajistit. Postupem času tak mizel přehled o tom, který inventář kostelního vybavení

je ještě aktuální. V případě památkově nechráněných kostelů se navíc demolice kostela odehrála obvykle bez odborné dokumentace jeho hodnot, jako tomu bylo v případě gotického, pozdně barokně přestavěného kostela sv. Petra a Pavla v Pruněřově (okr. Chomutov), zbořeného v polovině 60. let 20. století. Jeho hodnota byla přitom vyjádřena zcela symbolickou částkou pouhých 111 Kč, 83 haléřů.¹¹ Byť pro obce nacházející se v území plánovaného rozšíření těžby byly od 60. let 20. století pracovníky Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze zpracovávány umělecko-historické rozborů soustředěné na hodnoty nejvýznamnějších objektů, tedy i kaplí a kostelů, a v průběhu roku 1965 i stručné expertizní posudky varhanních nástrojů ve většině kostelů ohrožených likvidací, podmínky pro terénní činnost odborných pracovníků památkové péče nebyly minimálně do počátku 70. let 20. století dané situaci adekvátní.¹² Odráželo se to v nedostatečné úrovni a objemu dokumentace vč. problémů s depozitními prostory, ale i v občasných konfliktech s církevními tajemníky okresních národních výborů, kteří impulsy a aktivity KSSPPOP k záchraně ohrožených prvků objektů přemístěním v předstihu vnímali jako zásah do svých pravomocí.

Z řady smutných příběhů té doby je možno připomenout okolnosti zániku cenného kostela Narození Panny Marie v Bystřici u Kadaně s dochovaným klenutým pozdněgotickým presbytářem z počátku 16. století, s renesančně a barokně upravenou lodí a hodnotným vybavením. Přes odvoz některých nejcennějších prvků vybavení byl po vysídlení obce od roku 1967 jeho interiér přes opakované apely duchovního, dožadujícího se na památkových orgánech urychleného přemístění zbylého inventáře, překotně živelně devastován, což ironicky komentoval i článek v regionálních novinách *Nástup* z 19. 1. 1967. Obvodní oddělení veřejné bezpečnosti v Kadani, opakovaně žádané o zajištění dohledu nad kostelem, záležitost vyřešilo žádostí na KSSPPOP v Ústí nad Labem s požadavkem na posouzení účelnosti odvozu zbývajícího mobiliáře: „zda prý náklady na přemístění nepřesáhnou několikanásobně skutečnou hodnotu památek v něm se nacházejících.“¹³ Následoval epilog ve formě zrušení památkové ochrany roku 1970 a následné demolice.

Podobný osud potkal barokní kostel sv. Václava v nedalekých Čachovicích, postavený s využitím části starší stavby v letech 1716–20. Plackové klenby interiéru nesly cenné malby s tematikou svatováclavské legendy vytvořené pražským malířem Františkem Antonínem Müllerem roku 1751. Počáteční snahy odborných pracovníků památkové péče o zachování izolovaného kostela v roce 1963 zástupci dolů odbyli eko-

⁹ Tyto situace byly běžné i v následujících letech, např. v památkově nechráněném kostele sv. Leopolda v Bylanech, okr. Most, zůstala roku 1967 z celého vybavení jen kostra oltáře, zdobné prvky a písňaly z varhan už roku 1965 chyběly v kostel sv. Šimona a Judy ve Slatinicích v témže okrese (blíže viz KAB Litoměřice, sign. 3 II A2, sloha Slatinice), v letech 1976–78 došlo k devastaci a částečnému spálení mobiliáře pozdně barokního kostela sv. Vavřínce a Štěpána v Račicích na Chomutovsku (dílo Kryštofa Kosche z Kadaně), zbořeného roku 1987.

¹⁰ KAB Litoměřice, sign. 3 II A2, sloha Ervěnice, dopis administrátora farnosti konzistoři z 24. 7. 1959.

¹¹ *Zničené kostely severních Čech 1945–89*, katalog výstavy (Michal Stehlík, kurátor), 2012, nestránkováno.

¹² K problematice varhan těžební oblasti blíže Vít HONYS, *Osudy varhan severočeské těžební oblasti*, in: *Zprávy památkové péče* 76, 2016/3, s. 299–306.

¹³ NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, archiv těžební oblasti (dále ATO), Bystřice 13/1; MIRJAM SKOUMALOVÁ, *Zaniklý kostel Narození Panny Marie v Bystřici*, in: *Monumentorum Custos*, 2008, s. 53–56.

Obr 5. Liptice, okr. Teplice, kostel sv. Petra a Pavla, exteriér. Foto: NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, neznámý autor, bez data.

nomickými argumenty i poukazem na nepříznivý pohledový kontrast kostela s těžbou znehodnocenou okolní krajinou. Za postupné živelné devastace vnitřního vybavení se podařilo v roce 1968 prosadit sejmutí alespoň části klenebních maleb restaurátory Českého fondu výtvarných umění. Nabízené sejmutí zbývajících maleb následujícího roku (i bez nároku na honorář) však přes rozhořčení restaurátorů nebylo umožněno, neboť přístup do objektu byl výkonným orgánem památkové péče zakázán s odvoláním na statické ohrožení interiéru v důsledku demontáže a odvozu střechy pro využití k opravě jiné sakrální stavby.¹⁴ Důvodem následné demolice kostela v roce 1970 však nebyla těžba, nýbrž zasypaní výsypkou dolu Nástup. Umístění transferů sejmutých maleb deponovaných v oseckém klášteře není dořešeno dodnes. Klasicistní kostel sv. Michaela archanděla v Tušimicích byl poslední léta před svým zánikem roku 1972 po přesunu raně barokního hlavního oltáře do kostela v obci Senné na Slovensku využíván dokonce jako sklad obilí místního JZD s kuriózním odůvodněním, že v obci se již nenachází žádný jiný objekt ve stavu, který by toto využití umožňoval.¹⁵ Neadekvátní využití interiéru vedlo mj. k zániku hodnotných klasicistních varhan z kadaňské dílny J. Gröbla.

Kulturní dědictví regionu dále výrazně ochudil zánik téměř všech kostelů starého Mostu, z nichž vedle špitálního kostela pouze nejvýznamnějšímu z nich, pozdně gotickému chrámu Nanebevzetí P. Marie, byla umožněna další existence vládou schváleným náročným transferem, náležitě propagandisticky využitým pro zdůraznění péče socialistického státu o památky.¹⁶ Roku 1968 byl zbořen raně barokní kapucínský kostel Korunování P. Marie s přilehlým konventem, jehož součástí bylo mj. zajímavé pozdně barokní exteriérové exponování Pilátova balkonu se skulpturní skupinou Ecce Homo (mající v regionu paralelu pouze ve výzdobě Svatých schodů kostela Nanebevzetí Panny Marie v Krupce). Bývalý piaristický kostel Sedmi radostí Panny Marie v rohu tzv. třetího mosteckého náměstí, jemuž dala poslední podobu rokoková přestavba počátkem 70. let 18. století dotvářející interiér do stylového celku cyklem klenebních rokokových maleb regionálního malíře Jana Václava Tschöppera (po předání s již částečně devastovaným zařízením pravoslavné církvi zabílených) byl bez jakékoliv snahy o jejich průzkum či transfer po vyjmutí několika nejstarších architektonických prvků a hodinového stroje zbořen po roce 1972.

¹⁴ NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, ATO, Čachovice 14/3; MIRJAM SKOUMALOVÁ, *Zaniklý kostel sv. Václava v Čachovicích, okres Chomutov*, in: *Monumentorum Custos 2012*, s. 99–106.

¹⁵ NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, ATO, Slatinice 85/1; KAB Litoměřice, sign. 3 II A 2, sloha Tušimice. V kostele Navštívení Panny Marie v Senném se tento oltář, ovšem s novodobým oltářním obrazem, nachází dosud.

¹⁶ K dobovým průzkumům kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě viz především: ANTONÍN HEJNA, *Založení a stavební vývoj kostela P. Marie v Mostě*, in: *Památky archeologické* 68, 1977, s. 433–470; JAN KLÁPŠTĚ – OTAKAR NOVÁK, *Gotický kostel Nanebevzetí Panny Marie v Mostě. Technická záchrana kostela přenesením*. Pardubice 1992; HEIDE MANNLOVÁ, *Kostel Nanebevzetí Panny Marie v dějinách českosaské pozdní gotiky*, Most 1969.

Obr. 6. Liptice, okr. Teplice, kostel sv. Petra a Pavla, interiér s ještě dochovalým vybavením asi v 60. letech 20. stol.
Foto: NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, neznámý autor, bez data.

V roce 1977 byl odstřelen po odstrojení pozdně barokní minoritský kostel sv. Františka Serafínského; pouze v jeho případě byla učiněna snaha o přenesení výběru cenného zařízení včetně klenebních fresek do kostela sv. Jiří v Českých Zlatnících se záměrem zřízení expozice barokního umění (dokládající péči socialistického státu o kulturní bohatství těžební oblasti). Tato akce se pro nevhůli politických špiček vlekla dlouhá léta, byla doprovázena zničením některých soch a dalších prvků výzdoby oltářů z umělých mramorů, které se díky nevhodnému uskladnění doslova rozpadly včetně ztráty některých prvků rezbářské výzdoby a dokončena byla až počátkem 90. let 20. století.¹⁷ Menší rozměry klenebních polí

¹⁷ NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, ATO, Most, kostely, 119/5, Bývalý piaristický kostel Sedmi radostí Panny Marie, 119/3/1, České Zlatnicky

i dimenze presbytáře navíc neumožnily osadit klenební malby J. V. Tschöppera ani architekturu hlavního oltáře v plném rozsahu, čímž celkový dojem tohoto umělecky cenného souboru výzdoby značně utrpěl. Celý proces dovršila likvidace novogoticky přestavěného evangelického kostela roku 1979 a posledního liturgicky funkčního kostela sv. Václava v roce

16/11. Průběh instalace mobiliáře v kostele sv. Jiří v Českých Zlatnících poznamenala roku 1984 dokonce emigrace restaurátorky, již byl ČFVU svěřen k restaurování oltář sv. Lidviny, z tehdejší ČSSR, oltář mohl být vyzvednut z opuštěného ateliéru až následujícího roku 1985. Výsledek reinstalace maleb a vybavení v kostele v Českých Zlatnících označila již krátce po dokončení Heide Mannlová-Raková za „mostecké Pompeje“; blíže: HEIDE MANNLOVÁ-RAKOVÁ, *Úloha památek v krajině a vědomí člověka*, in: *Osud Mostecka, člověk a životní prostředí včera a dnes* (Libuše Pokorná, red.), Most 1996, s. 168–169.

Obr. 7. Libkovice, okr. Most, kostel sv. Michaela archanděla, exteriér od jihovýchodu.
Foto: NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, Ludmila Skokanová, 1992.

1983.¹⁸ Oblast Teplicka ochudil zánik barokních kostelů Petra a Pavla v Lipticích u Duchcova z let 1724–1729 a sv. Bartoloměje v Jenišově Újezdě ze 40. let 18. století. Obě stavby byly dílem proslulého litoměřického stavitele Oktaviána Broggia. Liptický kostel byl jednolodní, trojboce uzavřenou bezvěžovou stavbou se štítovým průčelím vroubeným pilastry a akcentem středního pole lodi konvexně vyduťtými bočními stěnami, v interiéru zaklenutou plackovými klenbami. Interiéru dominovala kontrastně vůči projmutému závěru konvexně vystupující architektura barokního hlavního oltáře vroubená dvojicemi sloupů, mezi nimiž se nacházel rozměrný oltářní obraz připisovaný Václavu Vavřinci Reinerovi a barokní kazatelna se sochařskou výzdobou po evangelijní straně vítězného oblouku, které padly za oběť vandalské devastaci. Cenné jednomanuálové barokní varhany z roku 1718 na kůru kostela byly dle ústních zpráv demontovány, zmizely však beze stopy. Kostel v Jenišově Újezdě byl obdobný, avšak co do výrazu středního pole lodi exteriérově redukováné koncepce se zařízením již mladšího data. Likvidace obou kostelů po roce 1973 tak ochudila fond dochovaných kostelů pro region příznačného barokního stavitele a současně dala zaniknout významným dokladům stavebních aktivit Jana Josefa z Valdštejna a osekých cisterciáků. Zvon ze 16. století, zavěšený v sanktusníku

¹⁸ Z tohoto kostela byl vedle některých dalších prvků výzdoby transferován renesanční portál, dnes druhotně osazený při přesunutém děkanském kostele Nanebevzetí Panny Marie v Mostě.

kostela v Jenišově Újezdě, byl přenesen do věže zámeckého kostela Povýšení sv. Kříže v Teplicích.¹⁹

Rostoucí nároky na záchranu památkových hodnot v zájmových územích těžby vedly 10. 8. 1972 k uzavření tzv. trojstranné dohody mezi Ministerstvem kultury ČSR, Severočeským krajským národním výborem a Federálním ministerstvem paliv a energetiky o vypořádání škod na kulturních památkách způsobených těžební činností. To umožnilo ve větší míře než v předcházejícím období realizovat na základě dohod s mosteckou expoziturou ARÚ ČSAV a ČFVU archeologické, stavebně historické i restaurátorské průzkumy včetně zaměření, což přineslo cenné objevy, mj. gotických nástěnných maleb v interiérech kostelů v Kopistech a Židovicích u Mostu a poněkud mladších chiaroscurových maleb v kostele sv. Mikuláše v Holešicích; tyto malby se podařilo včas transferovat na panely pro expoziční využití.²⁰ Ze stejných zdrojů bylo možno lépe zajistit i transfery nejhodnotnějšího vybavení kostelů, částečně poměrně přijatelně umístěného v jiných kostelích v okolí (např. vybavení albrechtického kostela a kaple sv. Jana Nepomuckého u Dřínova do areálu poutního kostela Panny Marie Bolestné v Mariánských Radčicích, byt s průta-

¹⁹ KAB Litoměřice, sign. 3 II A 2, sloha Jenišův Újezd.

²⁰ VLASTA DVOŘÁKOVÁ – KAREL KRAUS, *Malby z Kopist*, katalog výstavy uspořádané KSSPPOP v Ústí nad Labem a Národní galerií v Praze, 1982; PETR PROKOPEC, *Holešice u Mostu, Malby kostela sv. Mikuláše (Zlidovalé chiaroscuro)*, in: *Technologia artis 1*, ročenka archivu historické výtvarné technologie, Praha 1990, s. 30–31.

hy ohledně proplacení nákladů, které bylo možné nárokovat pouze pro transfer, nikoliv pro jakkoliv nezbytné konzervační zásahy). Obvyklou praxí, kdy památkově nechráněný kostelní mobiliář býval s výjimkou zvonů, které s ohledem na následky válečných rekvizic litoměřická diecéze požadovala ponechat pro druhotné využití v jiných kostelích diecéze, odprodáván na Moravu či Slovensko (např. hlavní oltáře z Tušimic, Židovic), nahrazovala, snad s výjimkou varhan, tendence k umístění v jiných kostelích diecéze, resp. okresu (odrážející se i v dobovém usnesení Okresního národního výboru v Mostě).

Z hlediska dnešního pohledu na tehdejší hektické úsilí pracovníků památkové péče o záchranu alespoň nejcennějších prvků likvidovaných sakrálních staveb je zejména pro období do 70. let 20. století nápadná přezíravost vůči uměleckému dědictví barokního období, o období 19. století nemluvě, vedoucí k zániku některých hodnotných souborných celků pozdně barokní umělecké výzdoby interiérů (kostely v Čachovicích, Lipticích, bývalý piaristický kostel v Mostě). Jejich ztráta těžce narušila umělecké svědectví o výši barokní kultury regionu reflektující v řadě případů umělecké vlivy Prahy či méně vzdálených Litoměřic. Na této skutečnosti se podílely i dobové ideologické předsudky.²¹ Opominout nelze ani psychické dopady, které vedly u většiny duchovních správců příslušných farností k pocitům odevzdanosti před nezvratností likvidační mašinérie a aktivitám směřujícím k vystěhování mobiliáře ohrožených kostelů již v předstihu. Přes již tak rozsáhlé ztráty byl ještě v roce 2002 zbořen opuštěný novorenesanční kostel sv. Michaela archanděla v již dříve zaniklých Libkovicích. Jestliže dnes je známo, že obětí povrchové těžby uhlí se v této oblasti stalo 30 kostelů a nejméně 33 kaplí, nelze zapomínat, že šlo pouze o jednu složku širšího fenoménu rozsáhlé devastace památkového fondu severočeského příhraničí, v němž hrál rozhodující roli faktor zanedbávání údržby a zejména vandalismu. Všechny tyto okolnosti také dotvořily představu o severočeském regionu jako kulturně vykořeněné oblasti, která může být nejdříve zdrojem možnosti získání součástí mobilárního vybavení devastovaných či zbořených kostelů k dovybavení kostelních interiérů v jiných částech republiky, přežívající až do současné doby. V dnešní době, snažící se zpochybňovat význam těžebních limitů a bagatelizující možné ohrožení autentických hodnot další sakrální památky nadregionálního významu, je na místě si výše uvedené skutečnosti nadále připomínat.

²¹ Ještě po polovině 80. let 20. století byly v představách tehdejších stranických činitelů i představitelů státní správy v kraji silně zakořeněny obavy z revanšismu, náboženských předsudků aj. s důsledky k potlačování „politicky nevyhovujících“ etap historického vývoje vč. jakýchkoliv připomínek na původní německy hovořící obyvatelstvo apod. K tomu přistupovala i celostátní tendence k omezení památkové ochrany projevující se v tzv. kategorizaci památek a preferenci památek dělnického hnutí na úkor ostatních segmentů památkového fondu.